

ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ФІНАНСОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мета статті полягає у висвітленні, розширенні та уточненні теоретичних засад і прикладних аспектів формування доходів місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку місцевого самоврядування. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: порівняння (для розгляду сутності доходів місцевих бюджетів та джерел їх формування в Україні та зарубіжних країнах), аналізу (для визначення основних тенденцій формування дохідної бази місцевих бюджетів), статистичний та графічний (для наочного представлення динаміки та структури дохідної бази місцевих бюджетів на прикладі обласного бюджету Миколаївської області), синтезу (для вироблення рекомендації щодо розширення джерел формування дохідної бази місцевих бюджетів). Розкрито сутність доходів місцевих бюджетів і наведено основні джерела формування дохідної бази місцевих бюджетів. Проаналізовано сучасний стан дохідної бази місцевих бюджетів Миколаївської області, зокрема структуру та динаміку доходів обласного бюджету. Визначено роль податкових надходжень та офіційних трансфертів у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів. Обґрунтовано необхідність збільшення доходів місцевих бюджетів, розширення та оптимізації джерел їх формування для підвищення фінансової автономії місцевого самоврядування та можливостей виконання ним власних повноважень. Проведене дослідження сприяє уточненню сутності доходів місцевих бюджетів, узагальненню та розширенню джерел формування дохідної бази місцевих бюджетів на рівні області. Результати дослідження можуть використовуватися у фіскальній діяльності органів місцевого самоврядування, що сприятиме підвищенню фінансової автономії та виконанню конституційних функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцевий бюджет; обласний бюджет; доходи; джерела формування дохідної бази; податкові надходження; податок з доходу фізичних осіб; місцеві податки і збори; фіскальна роль податків; офіційні трансферти.

Постановка проблеми. Визнання місцевого самоврядування як самостійного інституту та закріплення його Конституцією України є одним з найважливіших надбань періоду незалежності. Останніми роками розвиток місцевого самоврядування визначений одним із найважливіших напрямів державної політики, що простежується у змінах як його фінансових засад, так і організаційно-правового поля. Окрім того, у разі остаточного здійснення адміністративно-територіальної реформи, обсяг повноважень, обов'язків і функцій органів місцевого самоврядування може суттєво зрости. Така тенденція є свідченням процесу демократизації суспільства та децентралізації владних повноважень, а відповідно й фінансових ресурсів. У той же час, вона цілком відповідає основним положенням Європейської Хартії про місцеве самоврядування та Всесвітньої

Декларації місцевого самоврядування, а також позитивному досвіду провідних зарубіжних країн.

Нагомість, наявні місцеві фінансові ресурси, які би мали забезпечити виконання усіх передбачених повноважень органів місцевого самоврядування, суттєво різняться від тих, що окреслені у міжнародних стандартах. Навіть регламентовані чинним вітчизняним законодавством, фактично, є недостатніми для повного фінансування та використовуються неефективно. Навіть прийняття Податкового кодексу та внесення багатьох змін до Бюджетного кодексу мало більш декларативний, ніж дієвий характер, та не вирішило проблеми недостатньої автономності місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань, що пов'язані з висвітленням особливостей формування місцевих фінансових

ресурсів, місцевих бюджетів і їхньої дохідної бази охоплене у роботах таких сучасних вітчизняних вчених, як В. Андрущенко, В. Базилевич, Л. Баластрик, О. Василик, Н. Власюк, Н. Вовна, М. Гапонюк, В. Геєць, А. Даниленко, А. Єпіфанов, А. Загородній, В. Зайчикова, О. Кириленко, В. Кравченко, В. Лагутін, І. Луніна, М. Карлін, О. Лилик, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Петленко, І. Сало, С. Слухай, О. Сунцова, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Федосов, В. Швець, С. Юрій та інші. Окремі практичні аспекти мобілізації доходів місцевих бюджетів розглядалися в наукових та науково-практичних журналах, матеріалах численних наукових і науково-практичних конференцій, у періодичній літературі.

Серед зарубіжних учених дослідження проблематики місцевих фінансів і місцевих бюджетів почалося ще з Адама Сміта, який першим відокремив їх у самостійну ланку. Значну роль у їхньому подальшому розвитку відіграли ідеї Лоренца Штейна, Рудольфа Гнейста та Карла Рау. У контексті теорії публічних та місцевих фінансів окреслені питання досліджувалися Ш. Бланкартом та Ю. Немецом; теорії фіскального федералізму та фіскальної децентралізації – У. Оутсом, П. Гросманом, Р. Белом і У. Тіссеном; теорії місцевих суспільних благ – К. Хоксбі та К. Шульцем; з точки зору економіки міст, громад і регіонів – С. Бейлі, К. Фостером і Д. Кінгом; теорії муніципального фінансового менеджменту – Ф. Фішером, Д. Тисом і У. Евансом.

У той же час, окреслені питання потребують подальшого дослідження через те, що інститут місцевого самоврядування в Україні є досить новим, порівняно з провідними країнами світу, фінансова система мінливою, а безпосередньо система місцевих фінансів – нерегульованою. При цьому, особливої уваги вимагають теоретичні засади та практичні аспекти формування дохідної бази місцевих бюджетів, що й зумовило вибір теми та постановку мети дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення, розширення та уточнення теоретичних засад і прикладних аспектів формування доходів місцевих бюджетів як фінансової основи розвитку місцевого самоврядування.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких задач:

- 1) уточнення сутності доходів місцевих бюджетів і визначення джерел їх формування;
- 2) аналіз основних тенденцій у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів на прикладі обласного бюджету Миколаївської області;
- 3) визначення можливих шляхів розширення джерел формування дохідної бази місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу. Автономність місцевого самоврядування та виконання ним належних повноважень визначається обсягом і структурою відповідного місцевого бюджету, що залежить від особливостей формування його дохідної бази. Саме за рахунок місцевих бюджетів надаються суспільні послуги громадянам, фінансується соціальна сфера, реалізуються інвестиційні

проекти, підтримується економічний розвиток території. Якість цих послуг залежить від обсягів доходів місцевих бюджетів, особливо сформованих за рахунок власної бази.

Доходи будь-якого бюджету, їхня сутність та джерела формування доцільно розглядати в тісному взаємозв'язку з сутністю та складовими самого бюджету. Поняття місцевого бюджету в наукових джерелах формулюють як фонд фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів виконавчої влади відповідного органу місцевого самоврядування для виконання покладених на нього функцій, передбачених Конституцією. У такому визначенні цього поняття відображаються також найважливіші його сторони: матеріальний зміст, сутність і форма [14].

Доходи бюджету відображають сукупність економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП (або ж валового регіонального продукту, коли йдеться лише про місцевий рівень) з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів. За своєю сутністю доходи бюджету є і результатом розподільних процесів, і об'єктом подальшого розподілу на окремі цільові фонди та окремі статті, що призначаються для фінансування передбачених програм відповідно до функцій місцевого самоврядування чи держави [1; 2; 3; 8; 11; 15]. З метою збалансування бюджетів та забезпечення принципу їх самостійності доходи розмежовуються між рівнями бюджетів з урахуванням таких принципів:

- територіальний, сутність якого полягає у тому, що на якій адміністративній території знаходиться платник, до доходів того бюджету будуть належати сплачені ним платежі;
- відомчий – зарахування у відповідний бюджет надходжень від суб'єктів відносин за рівнем підпорядкованості;
- значимості – зарахування доходів здійснюється у той бюджет, якого значення цей платіж і хто його встановив.

Доходи місцевих бюджетів, відповідно до складу вітчизняної системи оподаткування, а також у контексті організації міжбюджетних відносин, можна об'єднати у такі групи: власні та передані доходи. У свою чергу, передані поділяються на закріплені та регулюючі доходи. Залежно від джерел формування доходів, їх можна розподілити на податкові та неподаткові, доходи від операцій з капіталом, від власності та підприємницької діяльності, офіційні трансферти. Залежно від призначення та подальшого використання – доходи загального та спеціального фондів.

Варто зазначити, що протягом останнього часу спостерігається зменшення ролі місцевих бюджетів у розподілі фінансових ресурсів країни. Так, за останні 15 років частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України знизилася майже наполовину (від 47,6 % до 24,6 %), а у ВВП – від 16 % у 1996 р. до 6,9 % у 2008 р. При цьому падіння зазначених показників є

досить стрімким, зокрема, до 2002 року частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету коливалася в межах 40-53 %, а починаючи з 2003 р. вже є меншою за 33 % [4].

Більше того, протягом останніх 10 років помітно скорочується частка податкових доходів місцевих бюджетів (від 85,7 % до 56,7 % загальних надходжень) та зростає роль трансфертів (від 14,3 % до 43,3 %). Подібне явище досить яскраво відображає зменшення самостійності регіонів та місцевого самоврядування, а також стрімке зростання їх залежності від розподілу трансфертів на державному рівні. Таким чином відбувається

посилення централізації як фінансів, так і влади, а відповідно, й збільшується залежність місцевого самоврядування від рішень державної влади.

Більш детально проаналізуємо окреслене явище на прикладі обласного бюджету Миколаївської області протягом останніх років, динаміку доходів якого в розрізі як джерел формування, так і фондів наведено в таблиці 1, а структуру – на рис. 1 [4-6]. Наведені дані і розрахунки свідчать про зростання планових показників у 2012 р., порівняно з 2011 р. Загалом можна спостерігати збільшення дохідної частини бюджету області в плановому році на 21 2062,6 тис. грн чи на 11,1 %.

Таблиця 1

Доходи обласного бюджету Миколаївської області

Статті	Загальний фонд, тис. грн	Спеціальний фонд, тис. грн	Разом за 2011 рік, тис. грн	Загальний фонд, тис. грн	Спеціальний фонд, тис. грн	Разом за 2012 рік, тис. грн
Податкові надходження	334500,55	5463,7	339964,25	388857,36	3400	392257,36
Неподаткові надходження	20074,15	39483,7	59557,85	20452,44	42363,3	62815,74
Доходи від операцій з капіталом		4363	4363	0	500	500
Офіційні трансферти	1453030,6	54780,8	1507811,4	1653593,3	14592,7	1668186
Всього доходів	1807605	104091,2	1911697	2062903	60856	2123759

Складено за [4-6].

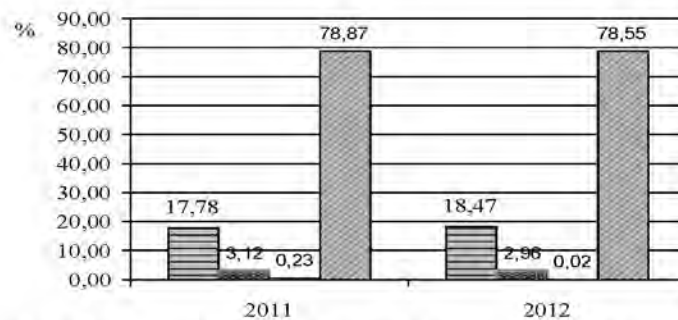

Рис. 1. Доходи обласного бюджету Миколаївської області

- 1 – податкові надходження
- 2 – неподаткові надходження
- 3 – дохід від операцій з капіталом
- 4 – офіційні трансферти

Ключовими доходами обласного бюджету, після офіційних трансфертів (78,55 %), як і раніше, залишаються податкові надходження (18,47 % усіх доходів). Скорочення надходжень у сумі 3 863 тис. грн, або ж 88,6 % від минулорічних показників очікується в доходах від операцій з капіталом, що свідчить про недостатню увагу місцевих органів влади до такого джерела власних доходів. Найбільший абсолютний приріст, відносно 2011 року, заплановано отримати від офіційних трансфертів – на 160374,6 тис. грн. Подібне явище важко назвати позитивним, адже це означає збільшення фінансової підтримки бюджетам нижчого

територіального рівня. Тобто це грошові кошти, які покликані покрити видатки бюджетів, яким не вистачає власних джерел надходжень.

Досить часто в бюджетних показниках можна спостерігати перевиконання. Так, за 2011 рік виконання дохідної частини обласного бюджету Миколаївської області по податках і зборах загального та спеціального фондів становило 103,9 % затверджених показників. При цьому за абсолютними показниками відбулося зростання доходів із більшості джерел, однак за питомою вагою суттєво збільшилися лише трансферти, тоді частка податкових доходів зменшується (табл. 2).

Доходи обласного бюджету Миколаївської області

Найменування доходів згідно з бюджетною класифікацією	2010 рік		2011 рік	
	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %
Податкові надходження	356168,92	21,94	333532,05	18,41
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	276783,55	17,05	312488,05	17,25
Податок з доходів фізичних осіб	272220,51	16,77	308588,05	17,03
Податок на прибуток підприємств	4563,039	0,28	3900	0,22
Податки на власність	15699,109	0,97	1463,7	0,08
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	47680,897	2,94	21044	1,16
Внутрішні податки на товари та послуги	16005,359	0,99	-	-
Неподаткові надходження	1484,005	0,09	59557,85	3,29
Інші неподаткові надходження			507	0,03
Доходи від операцій з капіталом	0,026	0,00	4363	0,24
Надходження від продажу основного капіталу	0,026	0,00	4363	0,24
Офіційні трансферти	1106465,3	68,16	1408835,3	77,76
Дотації	359761,6	22,16	456167,6	25,18
Субвенції	748418,51	46,10	95266,7	5,26
Цільові фонди	8977,268	0,55	-	-
Всього доходів	1623293,9	100,00	1811751,9	100,00

Складено за [4-6].

Загальна сума доходів обласного бюджету Миколаївської області збільшилась на 326414,15 тис. грн, чи на 20,6 % відносно 2010 року. Основну частку доходів становлять офіційні трансферти та податкові надходження.

Як бачимо, серед податкових надходжень зростання відбулося лише за податком з доходів фізичних осіб: сума збільшилася на 36367,54 тис. грн, або ж на 13,36 %, однак частка цього податку у доходах збільшилася лише на 0,26 %. Частка неподаткових надходжень у доходах бюджету різко зросла на 127,3 %, що є позитивною тенденцією. Має місце зростання кількості адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційної господарської діяльності. Позитивну тенденцію змін мають доходи від операцій з капіталом 29,5 %. Основний дохід за цією статтею надходить від продажу майна, що перебуває в комунальній власності. Найбільш суттєвим у 2011 році є зростання офіційних трансфертів як абсолютного їхнього значення (на 302070,9 тис. грн, чи на 25 %

відносно попереднього року), так і частка у доходах (на 9,6 %).

Проведений аналіз структури доходів місцевих бюджетів Миколаївської області дозволяє стверджувати, що найбільш значущими є податкові надходження, частка яких з 2004 по 2009 роки коливалася між 37 % та 47 % з тенденцією до зменшення. Слід зазначити, що найбільшу частку серед податкових надходжень становили податки на доходи, на прибуток та на збільшення ринкової вартості. Менше всього коштів надійшло до обласного бюджету за рахунок плати за державну реєстрацію (крім плати за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності). Розгляд структури податкових надходжень показав, що лівову частку становить податок з доходів фізичних осіб (75-90 %), а найменшу – податок на власність (0,4 %) [4; 6]. Роль податку з доходів фізичних осіб у формуванні доходів обласного бюджету, загалом, яскраво проілюстровано на рисунку 2 та 3.

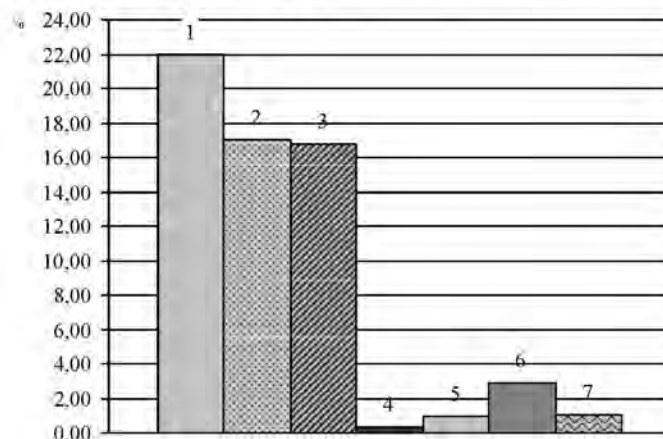

Рис. 2. Податкові джерела формування доходів обласного бюджету Миколаївської області у 2010 році

1 – питома вага податкових надходжень у доходах обласного бюджету, %;

2 – питома вага податків на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості у доходах обласного бюджету, %;

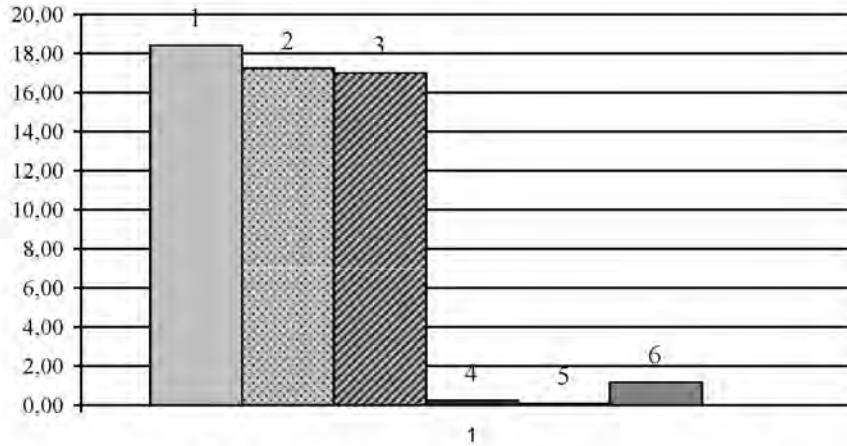
3 – питома вага податків з доходів фізичних осіб у доходах обласного бюджету, %;

4 – питома вага податків на прибуток підприємств у доходах обласного бюджету, %;

5 – питома вага податків на власність у доходах обласного бюджету, %;

6 – питома вага зборів за спеціальне використання природних ресурсів у доходах обласного бюджету, %;

7 – питома вага внутрішніх податків на товари та послуги у доходах обласного бюджету, %.

Рис. 3. Податкові джерела формування доходів обласного бюджету Миколаївської області у 2011 році

1 – питома вага податкових надходжень у доходах обласного бюджету, %;

2 – питома вага податків на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості у доходах обласного бюджету, %;

3 – питома вага податків з доходів фізичних осіб у доходах обласного бюджету, %;

4 – питома вага податків на прибуток підприємств у доходах обласного бюджету, %;

5 – питома вага податків на власність у доходах обласного бюджету, %;

6 – питома вага зборів за спеціальне використання природних ресурсів у доходах обласного бюджету, %;

7 – питома вага внутрішніх податків на товари та послуги у доходах обласного бюджету, %.

Податки і збори, за рахунок яких формується спеціальний фонд місцевих бюджетів, у загальній структурі доходів місцевих бюджетів займають до 10 %. При цьому, у 2011 р. та на початку 2012 р. основну роль відіграє єдиний податок суб'єктів малого підприємництва (42 % та 61,6 %, відповідно), а також кошти від продажу землі та нематеріальних активів (18 % та 13,6 %, відповідно).

Натомість у 2009 та 2010 роках лідерство тримали надходження від продажу землі, податок з власників транспортних засобів і надходження від відчуження майна комунальної власності: по 30,22 % і 24,18 %, 30,27 % і 43,58 % та 16,55 % і 14,46 %, відповідно [4; 5].

Серед податкових надходжень особливої уваги заслуговують місцеві податки і збори. Адже саме ці джерела мають забезпечувати автономність місцевих бюджетів і фінансову самостійність місцевого самоврядування.

Місцеві податки і збори (у міжнародній термінології «local taxes» – локальні податки) є основним способом формування доходів місцевих органів влади в більшості розвинутих країн. Так протягом 90-х та на початку 2000-х років за рахунок місцевих податків формувалася 61 % комунальних доходів у Швеції, 51 % – у Данії, 46 % – у Швейцарії, 43 % – у Норвегії, 36 % – у

Франції, 34 % – Фінляндії, 31 % – Іспанії. Дуже високий цей показник у США та Канаді – близько 70 %. Водночас у Греції він становить лише 2 %, у Словенії, Румунії, Нідерландах – 5 %, в Угорщині – 4 %, в Болгарії – 1 %, в Латвії – 6 % [7; 8; 9; 12; 13; 14].

Однак в Україні вони не відіграють належної ролі. Можемо простежити це на прикладі місцевих бюджетів Миколаївської області, базуючись на офіційних даних Головного фінансового управління Миколаївської Обласної державної адміністрації [5], Головного управління Державної казначейської служби України у Миколаївській області [4], Територіальних органів Державної фіскальної служби України у Миколаївській області [6]. Офіційні дані зазначених джерел стверджують про зростання обсягів надходжень до місцевих бюджетів Миколаївської області від місцевих податків і зборів. Однак суми цих надходжень, порівняно з необхідним обсягом доходів, є мізерними.

Так, загальний обсяг надходжень місцевих податків і зборів за I квартал 2012 року порівняно з відповідним періодом минулого року зріс на 53,9 % і склав 21,7 млн грн, серед яких найбільшу роль відіграє єдиний податок суб'єктів малого підприємництва (83,5 %) та збір за провадження

деяких видів підприємницької діяльності (16,1 %). При цьому, попереднього, 2011 року до власного кошику бюджетів місцевого самоврядування було отримано 60,2 млн грн місцевих податків і зборів. Структура надходжень була подібною: 86,3 % єдиний податок та 11,2 % збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

У той же час, великі сподівання покладаються на можливість отримати додаткові доходи від місцевого туристичного збору та податку з об'єктів нерухомості відмінних від земельної ділянки [10]. Хоча реальних підстав для цього замало.

Більше того, ще до впровадження змін Податкового кодексу перелік місцевих податків і зборів в Україні був значно ширшим. Однак з 15-ти можливих на території Миколаївської області сплачувалося лише 9, зокрема такі: податок з реклами, комунальний податок, збір за припаркування автотранспорту, збір за видачу ордера на квартиру, ринковий збір, курортний

збір, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі, збір з власників собак, а також збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей. Незважаючи на більшу кількість, фіскальна роль їх була низькою – лише близько 2 % у доходах місцевих бюджетів області.

Значну роль у формуванні дохідної бази вітчизняних місцевих бюджетів відіграють міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого [1; 2; 3; 11; 15]. Вони є однією з форм фінансування соціально-економічного розвитку, інструментом його регулювання, одним із джерел поповнення місцевих бюджетів. Міжбюджетні трансферти поділяються на чотири види: дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації. Класифікацію міжбюджетних трансфертів наведено на рис. 4 [1; 2; 3; 11; 15].

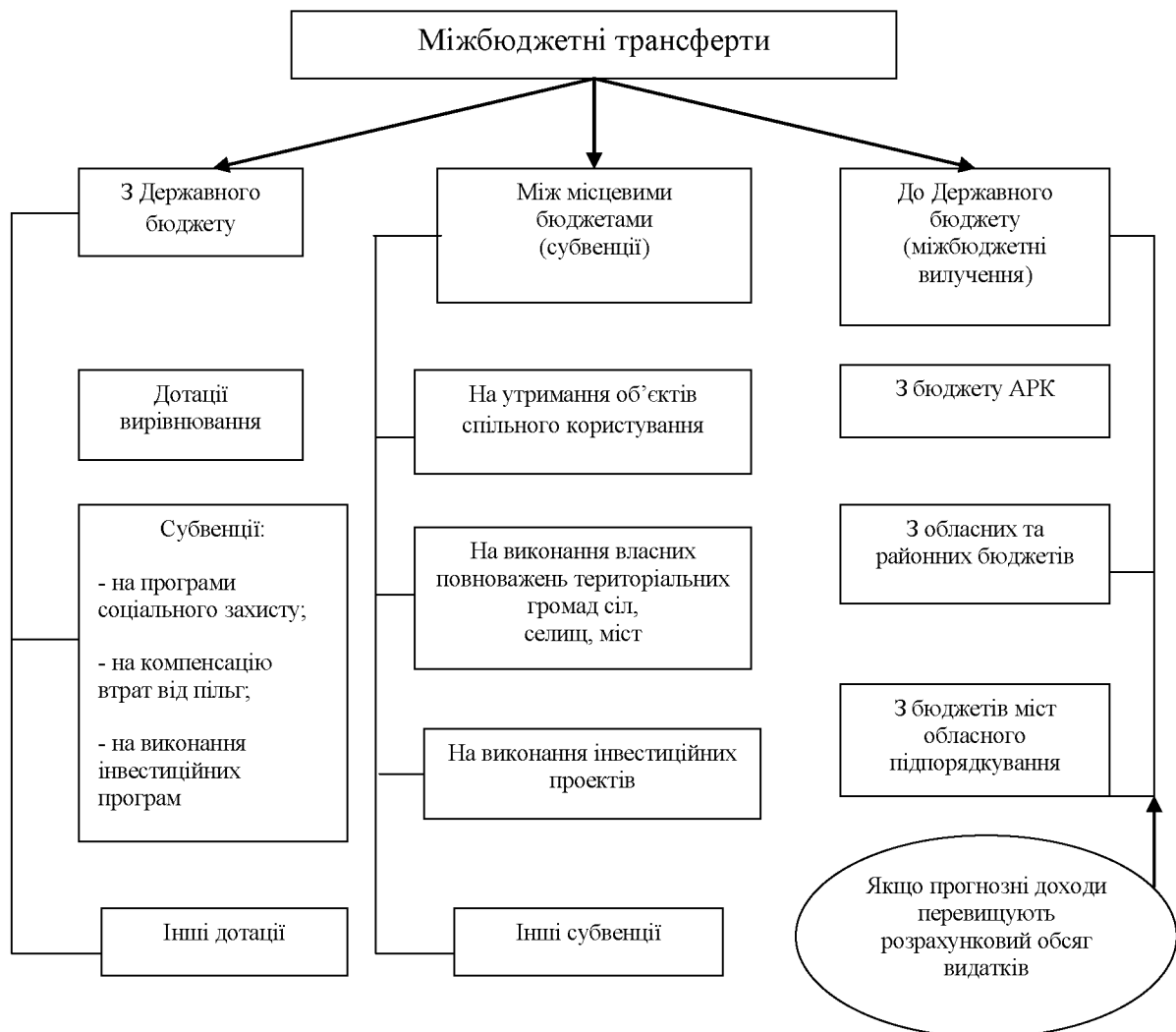

Рис. 4. Класифікація міжбюджетних трансфертів

Складено автором за [1; 2; 3; 8; 11]

Використання таких інструментів спричинене необхідністю захисту фінансово слабших органів місцевого самоврядування і таким чином зумовлює потребу в запровадженні процедур фінансового вирівнювання або аналогічних заходів, що мають на меті виправити вади, зумовлені нерівним розподілом потенційних ресурсів фінансування і покладеного фінансового тягаря [2]. Крім того, цільові трансферти (субвенції) надаються відповідно до передачі чи делегування функцій органів державної виконавчої влади місцевому самоврядуванню, яке, згідно з вимогами законодавства, повинно супроводжуватися передачею необхідних фінансових ресурсів [15].

Через механізм державних трансфертів компенсується близько половини видатків усіх місцевих бюджетів, що є серйозною фінансовою проблемою для органів місцевого самоврядування. Це є свідченням неповноцінності фінансово-функціональної ролі місцевих самоврядних органів у контексті виконання власних завдань щодо забезпечення місцевого населення комплексом суспільних благ.

Останніми роками постійно зростає обсяг та частка трансфертів у структурі місцевих бюджетів України та обласного бюджету Миколаївської області, зокрема.

Так, у 2008 році передбачалося отримати до обласного бюджету від Державного дотації вирівнювання сумою 229132,6 тис. грн, додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 20452,1 тис. грн та субвенцій – 643067,0 тис. грн. Тобто трансферти загалом становили 892651,7 тис. грн, або ж 75,52 % з тенденцією до щорічного зростання. У 2009 році було заплановано обсяг дотації вирівнювання в сумі 263706,0 тис. грн, додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 18920,7 тис. грн та субвенцій – 634093,6 тис. грн. Тобто трансфертів загалом 916720,3, або ж 74,76 % доходів обласного бюджету. У 2010 році рішення про обласний бюджет Миколаївської області передбачало обсяг дотації вирівнювання в сумі 349761,6 тис. грн, додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 18920,7 тис. грн та субвенцій – 837058,2 тис. грн. Таким чином, загалом трансфертів 1205740,5 тис. грн, що становило 76,06 %. У 2011 році було закладено обсяг дотації вирівнювання 437246,9 тис. грн, додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 18920,7 тис. грн та субвенцій – 924313 тис. грн. Загалом, 1380480,6 тис. грн, що становило 77,41 % загального обсягу доходів обласного бюджету на 2011 рік. Так, у 2012 році передбачено обсяг дотації вирівнювання в сумі 520067,2 тис. грн, додаткової дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – у сумі 28381,1 тис. грн та субвенцій – у сумі 1119737,7 тис. грн. Таким чином, загалом трансфертів з Державного бюджету заплановано

на 1668186 тис. грн, що становить 78,55 % доходів обласного бюджету [4; 5].

Отже, обласний бюджет Миколаївської області є дотаційним. При цьому, питома вага міжбюджетних трансфертів у загальних доходах обласного бюджету протягом останніх 5 років коливаються від 75 % до майже 79 %, що свідчить про надзвичайно високу залежність області від фінансових рішень центральної влади та майже повну відсутність її фінансової автономії. У той же час, для значної частини цих коштів обласний бюджет є лише «пунктом перерозподілу», адже далі вони спрямовуються як трансферти до районних бюджетів і бюджетів місцевого самоврядування або ж на фінансування програм соціального захисту та соціального забезпечення населення.

Для порівняння, в інших країнах частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів є набагато нижчою, наприклад, у Румунії – 10,8 %, Словаччині – 19,0 %, Словенії – 20,9 %, Латвії – 28,1 %, Болгарії – 33,0 %, Польщі – 40,2 %, Чехії – 35,0 % від загального обсягу доходів [7; 8; 9].

Натомість, в Україні головною проблемою в бюджетній сфері залишається значна концентрація фінансових ресурсів на центральному рівні, які в подальшому передаються місцевим бюджетам у вигляді трансфертів. При цьому, основним видом міжбюджетних відносин є дотація вирівнювання, її обсяг та питома вага у структурі міжбюджетних трансфертів постійно збільшується, що свідчить про неспроможність місцевих бюджетів самостійно забезпечувати виконання поточних видатків на надання гарантованих соціальних послуг для населення. Що стосується субвенцій з державного бюджету соціальної спрямованості (на пільги, субсидії, компенсаційні виплати населенню), то вони забезпечують реалізацію зобов'язань держави, їх зростання має об'єктивний характер і пов'язане зі збільшенням соціальних стандартів. Значна ж залежність місцевих бюджетів від субвенцій інвестиційного характеру вказує на фінансову неспроможність місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання, пов'язані з розвитком територій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, значні обсяги трансфертів в Україні свідчать про недостатні власні доходи місцевих бюджетів. Переважна більшість адміністративно-територіальних одиниць, які формують бюджети базового рівня, неспроможні самостійно забезпечувати навіть мінімальні соціальні потреби своїх жителів.

Окреслена тенденція притаманна, практично, усім місцевим бюджетам України. Навіть бюджети південних областей, які тривалий час були самодостатніми, зазнають суттєвого зменшення автономності. Так, в обласному бюджеті Миколаївської області офіційні трансферти у 2010 та 2011 роках становлять 68,17 % та 77,76 %, відповідно, тоді як податкові надходження лише 21,94 % і 18,41 %. При цьому, місцеві податки і збори, які у всьому світі є основним показником фінансової автономності

місцевого самоврядування не перевищують 1 %. Подібно низьку фіскальну роль відіграють і знаходження від підприємницької діяльності місцевого самоврядування та операцій з капіталом. У той же час, дуже обмеженим залишається доступ місцевого самоврядування до ринку позикового капіталу, що також зменшує їхні фінансові ресурси для виконання власних повноважень.

Отже, можна стверджувати про зменшення фінансової автономії місцевого самоврядування та обмеження його можливостей щодо виконання

власних повноважень, що порушує принципи діяльності зазначених органів і зводить нанівець саме їх існування. Тому тільки збільшення доходів, розширення та оптимізація джерел їх формування є основною передумовою якісного виконання органами місцевого самоврядування функцій, покладених Конституцією України і чинним законодавством, і, відповідно, забезпечення політичної та економічної стабільності, демократизації суспільного життя та зростання добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України – Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
2. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
3. Власюк Н. І. Місцеві фінанси : навчальний посібник / Н. І. Власюк, Т. В. Мединська, М. І. Мельник. – К. : Алерта, 2011. – 328 с.
4. Дані щодо виконання бюджетів – Офіційний сайт Головного управління Державної казначейської служби України у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/reg/control/myk/uk/publish/category/176327>.
5. Дані щодо виконання бюджетів – Офіційний сайт Головного фінансового управління Обласної державної адміністрації у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/publication/content/1301>.
6. Дані щодо виконання бюджетів – Офіційний сайт Державної фіскальної служби України у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mk.minrd.gov.ua/>.
7. Зайло І. І. Використання зарубіжного досвіду для вдосконалення функціонування системи місцевих бюджетів в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Зайло. – Режим доступу : <http://www.libfor.com/index.php?newsid=280>.
8. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова ; Науково-дослідний фінансовий ін-т. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.
9. Макогон В. Д. Формування доходів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах / В. Д. Макогон // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1 (42). – С. 56–57.
10. Податковий кодекс України – Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
11. Сазонєць І. Л. Управління місцевими фінансами : навч. посіб. для студ. ВНЗ / І. Л. Сазонєць, Т. В. Гринько, Г. Ю. Придатко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 261 с.
12. Сенюк Г. А. Світовий досвід формування доходів місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Г. А. Сенюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Arpdp/2011_2/2-5-23.pdf.
13. Сунцова О. О. Зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів / О. О. Сунцова // Науковий вісник Академії ДІС України : зб. наук. праць. – 2002. – № 2. – С. 115–123.
14. Тулай О. І. Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів та можливість його імплементації у вітчизняну практику [Електронний ресурс] / О. І. Тулай. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/121/knp121_93-97.pdf.
15. Управління міським бюджетом за програмно-цільовим методом : навчальний посібник / Колектив авторів [заг. редакція М. В. Пітцик]. – К. : Асоціація міст України, 2006. – 182 с.

Е. Б. Филимонова,

*Черноморский государственный университет
имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина*

ДОХОДИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ КАК ФИНАНСОВАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Цель статьи заключается в освещении, расширении и уточнении теоретических основ и прикладных аспектов формирования доходов местных бюджетов как финансовой основы развития местного самоуправления. В процессе исследования использованы общенаучные методы: сравнение (для определения сущности доходов местных бюджетов и источников их формирования в Украине и зарубежных странах), анализа (для освещения основных тенденций формирования доходной базы местных бюджетов), статистический и графический (для наглядного представления динамики и структуры доходной базы местных бюджетов на примере областного бюджета Николаевской области), синтеза (для разработки рекомендаций по расширению источников формирования доходной базы местных бюджетов). Раскрыта сущность доходов местных бюджетов и приведены основные

источники формирования доходной базы местных бюджетов. Осуществлен анализ нынешнего состояния доходной базы местных бюджетов Николаевской области, в частности, структуру и динамику доходов областного бюджета. Определена роль налоговых поступлений и официальных трансфертов в формировании доходной базы местных бюджетов. Обоснована необходимость увеличения доходов местных бюджетов, расширения и оптимизация источников их формирования для повышения финансовой автономии местного самоуправления и возможностей выполнения ими собственных полномочий. Исследование способствует уточнению сущности доходов местных бюджетов, обобщению и расширению источников формирования доходной базы местных бюджетов на уровне области. Результаты исследования могут использоваться в фискальной деятельности органов местного самоуправления, что содействует повышению финансовой автономии и выполнению конституционных функций и полномочий местного самоуправления.

Ключевые слова: местный бюджет; областной бюджет; доходы; источники формирования доходной базы; налоговые поступления; налог на доходы физических лиц; местные налоги и сборы; фискальная роль налогов; официальные трансферты.

O. B. Filimonova,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

LOCAL BUDGET REVENUE – FINANCIAL BASIS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT DEVELOPMENT

Purpose. *The purpose of the article is to improve the theoretical principles and applied aspects of the local budget revenues as a financial base of local government.*

Methodology of research. *The research is based on scientific methods: comparison (to consider the nature of local budget revenues and sources of their formation in Ukraine and foreign countries), analysis (to determine the main trends the revenue base of local budgets), statistical and graphical methods (to represent dynamics and structure of the revenue base local budgets on the example of the regional budget of Mykolayiv region), synthesis (making recommendations to expand the sources of the revenue base of local budgets).*

Findings. *The article researches theoretical framework and practice aspects of local budget revenue system in Ukraine. The local budget revenue essence is defined and the main sources of local budget revenue are proposed. The author analyses the current state of the sources of local budget revenue, their structure and dynamics in Mykolayiv region. The fiscal role of tax revenues and budget transfers are determined.*

Originality. *The research clarifies the essence of local budget revenues, summarizes and expands the sources of the revenue base of local budgets at the regional level.*

Practical value. *The research results can be used in the fiscal activities of local governments to increase the financial autonomy and to realize constitutional functions and powers of the local government.*

Keywords: *local budget; regional budget; local budget revenue; sources of local budget revenue; tax payments; income tax; local tax; fiscal role of tax; budget transfer.*

Рецензенти: Євчук Л. А., д. е. н., професор;
Навроцький С. А., д. е. н., професор.